

Pico della Mirandola és a Heptaplus

KAPOSI MÁRTON

1936-ban született Mezőberényben. A Szege-di Tudományegyetemen 1960-ban magyar-olasz, az ELTE-n 1963-ban filozófia szakos tanári oklevelet szerzett. Jelenleg is e két egyetem filozófia tárgyakat oktató docense. Fő kutatási területei: filozófia- és esztétikatörténet (reneszánsz, 20. század, magyar filozófia), filozófiai antropológia és a magyar-olasz kulturális kapcsolatok.

A reneszánsz korszak

A reneszánsz az emberiség történetének egyik legérdekesebb, legbonyolultabb és legszínesebb korszaka. Abban az időben Európa néhány országában körülbelül három évszázad leforgása alatt sok olyan új eredmény született a kultúra csaknem minden területén, amely a mai napig jelentős mértékben meghatározza szépérzékünket, gondolkodásmódunkat, világszemléletünket.

Kétségtelen, hogy sok tehetséges művész, kiváló gondolkodó, merész politikus és bátor felfedező lépett színre akkor, de arról sem szabad megfeledkezni, hogy monumentális produkcióikban benne van tehetségükön, tudásvágyukon és vállalkozó kedvükön kívül az emberiség hatalmas vívmányainak hasznosítható örökségként kezelt igen jelentős része is. E kor nagy egyéniségei maguk nevezték el korukat az *újjászületés* időszakának, s használták nagyon tudatosan a *renascentia*, a *rinascimento*, a *renaissance* kifejezést annak hangsúlyozására, hogy általuk — „tíz sötét évszázad” után — megindult mind az *ókori hagyományok*, mind az *emberi alkotóképesség* megújulása. Nem árt hangsúlyoznunk, hogy a tudósnak is kiváló és nagy hatású Francesco Petrarca, illetve a vele szoros kapcsolatban álló népevezér, Cola di Rienzo, aki egy rövid időre feltámasztotta az egykori birodalmi központban a római köztársaságot, még csak azt hangoztatta, hogy ők a római világot élesztik újjá, de ez a folyamat hamarosan olyanná szélesedett, hogy a görög kultúra felújítását is magában foglalta, a firenzei neoplatonikusok pedig — akik egyike volt Pico della Mirandola — már ezen is túllépve az *ókori Kelet* szellemi értékeinek elsajátításán és európai elterjesztésén fáradoztak. A reneszánsz tehát — találó elnevezésének megfelelően — *minden lényeges korábbi értéknek*, illetve *felhasználójának* újjászületése. Ez az újjászületés azonban — amelyet az olaszok olykor *restitutiónak* (helyreállítás) vagy *risorgimentónak* (újjaéledés, feltámadás) is neveztek — nem jöhetett volna létre, ha nem szabadítják fel az *emberi alkotóképességet*, ha nem újul meg a középkorban eléggé korlátok közé szorított ember. A rendkívül gazdag *örökséget* a sok eredetiségigényről is tanúskodó alkotóképesség építette be az *új eredmények* közé, ahol az alkotó saját felismeréseivel találkozással olvadtak egybe sokrétű *szintézissé*. Nem egy művész, filozófus

vagy természettudós életműve tanúsítja — elég Leonardóra, Machiavellire, Kopernikusra vagy Galileire utalni —, hogy mennyi az az új kutatási eredmény, ami szembetűnően túllép az antikvitás ténszerű örökségén és horizontján. A reneszánsz gondolkodás- és alkotásmód összeköti a *legtávolabbi* és *legjobb hagyományokat* a *leghumánusabb értékrenddel* és a *legmerészebb perspektívákkal*.

A reneszánsz ember

A minden iránt érdeklődő reneszánsz ember — emelte ki Petrarca, Alberti, Leonardo és más korabeli nagyság nyomán egykor a kultúrtörténész Jakob Burckhardt, később a filozófiatörténész Ernst Cassirer — mindenekelőtt két dolgot fedezett fel újra és próbált szemlélni egészen másképp: *önmagát* és a *világmindenséget*. Kezd ismét büszke lenni a testére, gyakorlatiasságára; lekének finomsága és összetettsége legalább annyira foglalkoztatja, mint a halhatatlansága; felülvizsgálja akaratszabadsága határait; kutatja, ki iránt milyen szerelmet érezhet; figyeli, mennyire tud megbízhatóan érzékelni; arról elmélkedik, milyen mértékben képes önálló lenni, és mennyire segítik vagy gátolják ebben körülötte élő embertársai. De ugyanígy érdeklő a *természet* is: az őt körülvevő *táj* és város, illetve a *kozmosz*. Együtt és egymásból akarják megérteni a makrokozmoszt és a mikrokozmoszt, mégpedig a legkülönbözőbb hagyományok és a legújabb tudományos eredmények összekapcsolt értelmezése alapján. Pico della Mirandola *Heptaplusa* az egyik legjobb példa arra, hogy ezt hogyan kísérlék meg, és milyen eredményre jutnak vele.

A Heptaplus

A *Heptaplus* gondolatgazdag, összetett eszmeiségű, de elsősorban vitathatatlanul *filozófiai* alkotás, a korai reneszánsz minden lényeges jellemzőjével együtt. Műfajilag: kommentár, amely traktátussá szélesedik; eszmeileg: szinkretikusan összetett elmélkedés a Biblia, a keresztény teológia és az ókori filozófia előtérben állása mellett; tematikailag: a világ teremtési folyamata és a teremtettség képe, benne a középpontban álló emberrel; törekvése: megmutatni, hogy a bibliai tanítások az antik filozófia kategóriáinak segítségével és a releváns keresztény hittételek bevonásával még teljesebben megérthetők és tartalmi gazdagságuk jobban kibontható; kidolgozottsága: gondos logikai felépítettség, illetve nagyfokú nyelvi és retorikai igényesség jellemzi. Ilyen alkotást csak rendkívüli tehetségű és igen alaposan felkészült ember hozhat létre huszonhat esztendőskorában.

Pico della Mirandola tanulmányai

Giovanni Pico della Mirandola (1463–1492) arisztokrata család gyermeke, aki származásából adódó előnyeit jól kihasználta ahhoz, hogy páratlanul széles körű műveltségre tegyen szert és igen aktív tevékenységet folytasson. Tudását az egyetem padjában, fejedelmi udvarokban és kiváló magántanároktól szerezte. A bolognai és a padovai egyetemen elsősorban Arisztotelészt ismerte meg és a retorikát sajátította el, Páviában Platón tanításait közvetítették neki, a Sorbonne-on a teológiában mélyedhetett el, illetve megtanulta a retorika kritikáját, pontosabban: hogyan kell

a nyelvi igényességet és a hatékony érvelést elvileg megkülönböztetni és ugyanakkor a gyakorlatban együtt alkalmazni. A Feltre-család mantovai és az Este-család ferrarai udvarában alaposan megismerkedett a világi kultúrával, humanista tudósok mellett festőkkel és költőkkel került közeli kapcsolatba, így Andrea Mantegnával és Angelo Polizianoval. Közben magánúton is tanult, a keleti nyelveket sajátította el a legkiválóbb mesterek segítségével: a hébert a kor egyik legjobb hebraistájától, Jochanan Alamannótól, az arabot az egyik neves Averroës-fordítótól, Elia Medigótól. Utazásai során könyveket gyűjtött (könyvtára közel 1200 kötetből állt), széles körű tudományos levelezést folytatott, megszülettek első filozófiai próbálkozásai, sőt verseket is írt, de Angelo Poliziano igyekezett őt tapintatosan a költészet művelése helyett más irányba terelni.

Sokoldalú
tevékenysége

Tevékenységét a reneszánsz emberek nagyfokú *aktivitása*, *sokirányúsága* és *ellentmondásossága* jellemzi. Közben egyik traktátusában arról értekezik, hogy mennyire összeegyeztethetetlen a testi és az eszményi szerelem, nagy botrányt kavarva megszöketti az egyik Medici feleségét, a szép Margheritát. Két éven át végez intenzív szervezőmunkát azért, hogy 1487-ben megrendezhessék Rómában az *első filozófiai világkongresszust*, ahol az általa összeállított 900 tézist vitatták volna meg a világ minden tájáról összegyűlt gondolkodók, azonban VIII. Ince pápa nem engedélyezi, mert 13 tételben eretnekgyanús gondolatokat vél fölfedezni. Csatlakozik a Marsilio Ficino vezette firenzei Platóni Akadémiához, a kör humanistáinak társaságában dolgozik fiatalon bekövetkezett haláláig. Valószínűleg megmérgezték Girolamo Savonarolához régóta fűződő kapcsolatai miatt. Kéziratban maradt fontosabb műveit nem sokkal később unokaöccse, Gianfranco Pico tette közzé.

Neoplatonikus
filozófus

Giovanni Pico *minden* lényegesebb szellemi törekvést ismert, s noha *neoplatonikusként* tartják számon, a platonista gondolkodásmód nem minden tekintetben áll előtérben nála, sőt sok más filozófus gondolataival erősen átszőve érvényesül műveiben. Szemléletének alaptónusát azért és annyiban adja mégis a *reneszánsz neoplatonizmus*, mert az őt érdeklő mindenség szerinte fontos egységben látását ez teszi számára lehetővé, és ilyen alapon tudja az idealizált embert a világban problémamentesen elhelyezni. Pico igazi filozófus alkat: összefüggések, tág viszonyrendszerek érdeklik, és ehhez a kereszténység irányába kiszélesített platonizmus, illetve hellénizmus kori neoplatonizmus többet tud neki közvetlenül adni, mint az arisztotelianizmus. Egyébként az arisztotelianizmus alig szorul nála a második helyre, és a *két legnagyobb* mellett szinte *minden jelentősebb* filozófus szerephez jut. (Raffaello akár az ő gondolkodásmódja alapján is festhette volna az *Athéni Iskolát*.) Pico tulajdonképpen folytatta a mestere, Ficino által elkezdett törekvést: figyelembe venni és —

Az ember méltóságáról

amennyire lehet — összeegyeztetni a legkülönbélebb ismereteket, nem szabva korlátokat tér, idő, forma, tudományos pontosság és ezekhez hasonló kritériumok tekintetében, mert helyes értelmezés révén ezek jól közelíthetők egymáshoz, és csak együtt adnak teljes tudást. Részben, vagyis a filozófiára specializálva ezt a tendenciát lett volna hivatva előmozdítani a tervezett világkonferencia is, amiről expressis verbis tanúskodik Pico legközismertebb műve, *Az ember méltóságáról* (*De hominis dignitate*) című értekezés második fele, hiszen az nyitóelőadásként hangzott volna el az említett konferencián. Pico itt is hangoztatott és másutt is kifejtett felfogása abban tér el leginkább a Ficinótól, hogy ő jobban kiemeli a többiek közül Platón és Arisztotelészt, és kisebb ellentétet lát közöttük, mint kortársai, illetve még sok más filozófust is több tekintetben jól összeegyeztethetőnek tart velük.

A korabeli neoplatonikus gondolkodásmód alapvetően meghatározó élmény volt Pico számára, hiszen az több úton is eljutott hozzá. Először a páviai egyetem szellemi légköre közvetítette, ahol az a Lorenzo Valla is oktatott egykor, aki Platón első olasz fordítóinak egyike. A második és döntő hatás Ficino munkássága, amit műveinek olvasásán és a személyes ismeretségen kívül még egy különös kitérő is színez. A Mantovából már ismert Poliziano baráti köréhez tartozott a költő Girolamo Benivieni, aki Ficino Platón *Lakomájáról* írt kommentárjának szerelemfilozófiáját egy tan-költemény jellegű versben foglalta össze (*Canzone d'amore*), Pico pedig barátja verséhez egy további, több szempontú, alapos kommentárt írt (1486). Az akkor mindössze huszonhárom éves Pico nagyfokú érettséggel és alapossággal fejt ki a mű első részében a maga közvetetten Ficino ihlette kozmogóniáját, és a *Heptaplus* nagyon sok fontos gondolata is megvan már benne. A mindenség hármas tagolása — angyali (angelicus), mennyei (caelestis), földi (sublunaris) világ — szépen leírva már itt megtalálható. Némi túlzással talán azt is mondhatnánk, hogy később írt nagyobb műveiben az itt felvázolt koncepció egy-egy részét fejt ki részletesen. A *Heptaplus*ban (1489) a három világot sokoldalúban és az emberrel kiegészítve; az angyali szférát *A létezőről és az egyről* (*De ente ed uno*) című művében (1492); a mennyei világot a *Értekezések a csillagjósolás ellen* (*Disputationes versus astrologiam divinatricem*) című polémiájában mutatja be részletesebben (postumus mű, 1996). Írt még egy könyvet a *Kabbaláról*, van egy Dávid-zsoltár elemzése, de lényegében azon a gondolatkörön belül maradt, amit pályája kezdetén a Benivieni-vers filozófiai kommentárjában felvázolt és legátfogóbban a *Heptaplus*ban dolgozott ki.

A *Heptaplus* mind témája, mind módszere, mind pedig elméleti karaktere szempontjából igen jelentős alkotás, nem is csupán Pico életművében, hanem az egész reneszánsz neoplatonizmuson belül. *Tárgya*: a mindenség, a lét egésze, a maga lényegi tör-

Egy Benivieni-vershez írt kommentárja és további művei

A Heptaplus témája, módszere

ténetségében, hiszen az örökkévaló Istent leszámítva mindennek van története, és mivel ez az ember révén az üdvtörténetet is magában foglalja, nem is ér véget a jelenben. *Szemléletmódjára* épp az a különösen jellemző, hogy — humanista attitűdjét következetesen érvényesítve — együtt, *elválaszthatatlan egységben* láttatja a világot és az embert; főként lényegük egyneműségét és a világ emberértvalóságát hangsúlyozza. De leginkább a *módszere* az, ami a legtöbb érdekességet rejt és a legnagyobb figyelmet érdemli. Ugyanis „a teremtéstörténet magyarázatát” úgy végzi el igen komplex módon, hogy a *Biblia* e tekintetben *kulcsfontosságú szövegrészletéből* indul ki, annak elemzése közben sok további teológiai és filozófiai szövegrészt von be szó szerint vagy utalás formájában; alapvetően *filozófiai* elemzésnek veti alá a szövegekből kiolvasott összetett (vallási, filozófiai és részben tudományos) értelmet; teológiai és filozófiai *kategóriák* tartalmi egymásnak való *megfeleltetését és kiegészítő* jellegét mutatja ki, s mindezt — mert a teremtés hét napjának lényegtörténetéről van szó — egy *hétszer hetes* tagolású értekezés keretei között teszi.

A mű szerkezete

A mű teljes címe: *A teremtés hat napjának hétféle elbeszélése (Heptaplus de septiformi sex dierum Geneseos enarratione)*. A könyv — amelyet két bevezetés készít elő és egy különös summázatú befejezés zár le — hét fejezetből, „előadás”-ból áll, és ezek *több vonatkozásban* is igazodnak a teremtés történetének hét napjához. A mű *struktúrája* követi a bibliai szimbolikát a *legformálisabb* tekintetben is: a teremtés a maga teljes egészében, megszentelésével együtt 7 nap alatt ment végbe, de a folyamat 6+1 tagoltságot mutat, illetve időbeli középpontja a 4. nap. Ezekre a formai szempontokra *mondanivalója elrendezésekor* messzemenő tekintettel van Pico, jól felhasználja őket saját megállapításai nyomtatékosításához. Mint ahogyan a teremtés folyamatát a megszentelés teszi teljessé, a hat nap *értelmét* is végül a *hetedik* adja, úgy Pico is a *hetedik* előadásba sűríti eszmei következtetéseinek *lényegét* (ez a leghosszabb fejezet, a teljes szöveg egyharmada). De mivel ő elsősorban *nem* a teremtéstörténet folyamatát akarja rekapitulálni, hanem annak lényegkiemelő értelmezésével humánus tartalmú *következtetésekhez* szeretne eljutni, ezért az eseményeknek a mózesi szöveghez közel álló filozofikus *kivonatolását* az *első* fejezetre szűkíti, a további *hat* fejezetben pedig — utalva persze bizonyos történésbeli elemekre — annak részletes *interpretációját* nyújtja. Azonban Pico elsősorban az *embert* szeretné megérteni, a világmindenség közepén és a létezők hierarchiájának csúcán méltán elfoglalt helyének jogosságát igazolni, ezért a róla szóló fejezet a *negyedik* lesz, a hetes számsor *középső* tagja; és ennek a számnak Mózesnél is megvan a maga relatíve kitüntetett helye: Isten ezen a napon választja el végképp a sötétséget és a világgosságot, teremt világító égitesteket, ettől kezdve van élet és életető fény, ami a megértés feltétele is. A forma szintjén tehát Pico

a *Heptaplusban* is ugyanúgy a világ középpontjába állítja az embert, mint ahogyan szerinte — *Az ember méltóságáról* című traktátus lényegében ezzel kezdődik — az Isten helyezte oda őt, amikor megteremtette. A téma formális elrendezése olyan, hogy végül a két alapvető aszimmetriából egy olyan *átfogó szimmetria* áll össze (6+1, 1+6, illetve a középen a 4, vagyis 3+1+3), ami a hagyományokkal is összhangban van, és a tartalomnak is megfelelő, könnyen érthető tagoltságot tud biztosítani. A hetes beosztás az egyes fejezeteken belül is megtalálható, de ez nem követi szorosan a fenti strukturáltságot.

A történeti és logikai tárgyalásmód egysége

A bemutatott szimmetrikus struktúra fontos szerepet kap a tematika *áttekintésében* és bizonyos mondanivalók *nyomatékosításában*, de annyira élesen azért nem rajzolódik ki, hogy zavarná a kifejtés alapvetően *lineáris* menetét és ne érvényesülne a fejezetek sorrendjében a rákövetkezés logikája. Pico végül is egy „történetet” mond el, amelynek elsődleges — mózesi — „leírása”, vagyis a *Genezis könyve* nagyon hangsúlyozza az *egymásra következők* rendjét, és ettől az interpretátor csak annyiban tér el, amennyiben azt a jobb megértés feltétlenül megköveteli. A teremtés kozmogóniai története — a maga elsősorban „sensus litteralis”-ával — alapként mindvégig jelen van; erre épülnek rá — a bibliai allegória megfejtése és a megfelelő filozófiai hagyományok felhasználása nyomán — a morális és anagogikus értelmezések. Ily módon a kifejtés mind átfogóbban és elmélyültebben veszi birtokba a rendkívül komplex témát. Az érvelés és bizonyítás fontosságát mindig hangoztató filozófusnak sikerül megvalósítania a *történeti* és a *logikai* tárgyalásmód egységét.

Makrokozmosz és mikrokozmosz

A témát filozófusként elemző Pico Isten két teremtményét, a *világot* (makrokozmosz) és az *embert* (mikrokozmosz) mutatja be, de a világ az ő keresztény és platonikus felfogása szerint a legkevésbé csak az érzékelhető, hanem az érzékfeletti (intelligibilis) világot is jelenti, ezek együtt adják ki a mindenséget. Ő azonban Platóntól is, Plotinosztól is eltérően három nagy egységet különböztet meg, illetve platóni és arisztotelészi terminusokkal jelöli őket: így lesz az érzékfölötti *angyalok világa* az „intelligibilis” világ, a már érzékelhető *mennyei világ* a „szuperlunáris”, és a szintén érzékelhető *földi világ* a „szublunáris” szféra. A negyedik világként emlegetett *embert* viszont a Démokritosz óta nyomon követhető „mikrokozmosz” kifejezéssel illeti. Magáról a teremtő Istenről meglehetősen keveset beszél.

Az elemzést a földi világgal kezdi, és az *elemek világaként* mutatja be. Ez alkalmat ad neki arra, hogy Mózes szövegéből indulhasson ki (kezdetben Isten „az eget és a földet” teremtette meg), illetve hogy számba vegye azokat az elemeket (víz, föld, tűz, levegő), amelyekből az egész világ felépül az egyesülés és a szétválás különleges, olykor misztikus módozatai szerint. Ezt követően a *mennyei világ* kerül sorra: az a létszféra, amely a lenti és a

**Az ember mint
mikrokozmosz**

fenti vizeket elválasztó *mennyezet* (firmamentum) fölött van, s benne az égitestek az arisztotelészi-ptolemaioszi rendszer szerint helyezkednek el. Utána az *angyali világ* bemutatása következik, az érzékfölötti világé, ahol a kifinomult tűz és a romlatlan szellemiség uralkodik, s benne az angyalok a Dionüsziosz Areopagitész (Pseudo-Dionüsziosz) leírta hierarchia szerint kapnak helyet, különböző távolságra Istentől. Az eddigi elemzések elsősorban azt mutatják meg, hogy *mind a három világ önálló*, de — másodsorban — arra is fény derül, hogy ezek *feltételezik is egymást*, nem létezhetnek egymás nélkül. A negyedik könyv az *emberi világ* (az ember mint mikrokozmosz) leírása; ez arról ad képet, hogy a három világ (vagyis a makrokozmosz) jellemzői az *emberben*, ebben a „negyedik világ”-ban együtt *mind megvannak*. A következő két könyv a négy világ *összetartozását* mutatja be alaposabban. Az ötödik azt, hogy a világok miként tartoznak együvé *hierarchikus viszonylataik* (tökéletességük és tökéletlenségük) szerint, „egymást követő sorrendben”. A hatodik könyvben az egyetemes összefüggések és determinációs viszonyok leírása szerepel, az a tizenöt fajta „kötelék” kerül sorra, amely a „világok közötti”, illetve minden világban a „minden dolgok közötti” összetartozást biztosítja. Az ötödik, hatodik és hetedik könyvben is összhangba kerül Mózes szövege a filozófusok megállapításával, hiszen mindkét koncepcióban Istenből indul ki a hierarchikussá kifejlődő világ, valamint az ember a legtökéletesebb élőlény, és végül a — lényegileg arisztotelészi — öt alapvető és tíz másodlagos filozófiai kategóriapár áttekinthető párhuzamba kerül a mózesi leírás bizonyos ellentétpárjaival (az essentia-accidentia kategóriapárnak a mélység-sötétség felel meg, az anyagi ok-egyedi dolog viszonyának a föld-pusztaság, a formai ok-egyedi létező viszonyának a fény-test, a ható ok-egyedi okozat viszonyának az ég-föld, a cél-oknak az alkotó Isten szelleme a vizek felett). A tíz másodlagos összefüggés esetében is hasonló a helyzet. A hetedik könyv az *alapvető következtetéseket* vonja le: a teremtet világ az ember boldogságát szolgálja; a filozófia a természetes (evilági), a teológia az örök (túlvilági) boldogsághoz segíti eljutni a fentieket megértő embert.

A mű summázata

Könyve végére írt summázatában Pico — az epigrammák csattanójára emlékeztető frappáns módon — egyetlen mondatban is összefoglalja műve leglényegét. Ehhez úgy jut el, hogy a *Genezis könyvének* első szavát elemezve, a *beresith* (kezdetben) betűit anagramma-szerűen variálva megkapja a kulcsszavakat, és azokat ilyen mondattá fűzi össze: „Az Atya a Fiúban és a Fiú által kezdetet és véget, vagyis nyugalmat teremtett, fejet, tüzet és a nagy ember alapját, jó szövetségben.” Ebben benne van minden kezdet kezdete (Atya), a platonikus szellemben felfogott makrokozmosz (a nagy ember a maga három részével), utalás-szerűen az ember (mikrokozmosz), akit Krisztus megváltott

(Fiú), mindezek pozitív egysége (jó szövetség) és boldogságot nyújtó perspektívája (Istentől eredő vég). Az ember itt úgy van — közvetetten, szinte rejtetten — jelen, hogy általa lehet megérteni a világot: a (kis) ember (mikrokozmosz) utal a nagy emberre (makrokozmosz); a „nodus et copula mundi” szerepe mintegy kiegészül a „clavis mundi” funkcióval is.

Az ember méltatása

Fejtegetései során Pico *filozófusok és teológusok* hosszú sorát szólaltatja meg; a megváltástan történetfilozófiai aspektusát boncolgatva azt igyekszik tisztázni, hogy Krisztus, az istenember miért a *negyedik évezred közepén* jelent meg a hatezer éves zsidó történelemben, s ezért ő mennyiben a zsidók megváltója is — de mindez mégis az ember jellemzésére, méltatására és boldogulásának minél teljesebb elősegítésére fut ki. A *Heptaplusban* is azt hangoztatja Pico, amit *Az ember méltóságáról* című traktátusában — amelyet Eugenio Garin a „reneszánsz manifesztumá”-nak nevezett —, hogy az ember tökéletesség tekintetében *közvetlenül* Isten után következik: „Isten úgy tartalmaz mindent, mint mindennek az eredete, az ember viszont úgy tartalmaz mindent, mint mindennek a középpontja”. Ficinóhoz hasonlóan ő is idézi Hermész Triszmegisztoosz elragadtatott felkiáltását: „Nagy csoda az ember, óh Aszklepiosz!”

Antropocentrikus világ

Az ember *nagyszerűségét* és a világ emberért való voltát együtt és egymástól elválaszthatatlanként mutatja be ebben a munkájában Pico. Olyannak tünteti fel a világot, hogy az már a földi életben is hozzásegítheti az embert a *boldogsághoz*, ami viszont nem kizárja, hanem éppen *előkészíti* a még nagyobb túlvilági boldogságot. Ezen a téren Pico a reneszánsz neoplatonikusok első generációjához sorolható Lorenzo Valla hasonló elgondolását folytatja, amennyiben Valla ezt a világot nem a siralom völgyének, hanem az emberi tevékenység színterének tekintette, ahol értelmesen lehet tevékenykedni, és maga ez az *aktivitás* már önmagában is *gyönyört* (voluptas) okoz, mert legtöbb változatának semmi köze sincs a túlvilági boldogságot veszélyeztető bűnhöz. A világ Pico szerint is — akár mestere, Ficino elgondolásában — Isten által értelmesen elrendezett kozmosz, áttekinthető és megérthető, jól vagy rosszul kihasználható *mozgási tér* az ember számára. Szerinte nem annyira *antropomorf*, mint amilyennek — a szerelemfilozófia kifejtése apropójából — Marsilio Ficino és Leone Ebreo (Guida Abarbanel) megrajzolta, de nagyon is *antropocentrikus*, benne az ember „a világ csomópontja és köteléke”, az Isten az *ember kedvéért* teremtette, régiói *átjárhatók*, a mennyei szférát sem választja el a többitől semmilyen akadály. Ez a metafizikai világmodell az arisztotelészi-ptolemaioszi világképből szélesedik majdnem végtelenné, de bemutatott formájában nagyon másképp, mint ahogyan jó száz esztendő múlva Giordano Bruno már nem antropomorf és nem is antropocentrikus, kopernikuszi világképet extrapoláló univerzumképe, amely azon-

ban nagyon egyértelműen végtelen, de mégsem idegen az ember számára.

A firenzei Platóni Akadémia jeles tagja mesteréhez hasonlóan vallotta, hogy a „természet könyvét” és a „kinyilatkoztatás könyvét” együtt kell olvasni, illetve mások olvasataitól sem szabad elzárkózni, hiszen a felismert lényeg rögzítésének nagyon különböző formái lehetnek, a legrejtélyesebb nyelvi képződmények is „Isten ábécéi”, és érdemes kibetűzni az általuk leírtakat. Nem a reneszánsz kori humanisták Flacius-féle hermeneutikája ez, és távolról sem az a fajta tudományosság ez még, ami majd a felvilágosodás hagyománykezelő szemléletét jellemzi, de olyan általános vonatkozásban mégis anticipálja Vico felfogását, hogy a legrégebbi szövegekből indul ki, *nagyra becsüli forrásértéküket*, és azok folytatójaként és kiteljesítőjeként jut el saját helytállóbb elméletéhez. Pico még nem tudhat arról — Galilei előtt —, hogy a természet könyvét a „matematika nyelvén írták”, sem arról — Vico előtt —, hogy az ember legalábbis társszerzője a Gondviselésnek az emberi történelem megírásakor. Arra viszont nagyon büszke — akárcsak a platonizmus szelleme által szintén megérintett Nicolaus Cusanus és Carolus Bovillus —, hogy Isten ezt az egész világot az ember számára teremtette, és az ember a maga módján nagyon hasonlít mind a kettőhöz.

Ligeti Miklós: Béke kút, 1916 (Barka Gábor felvétele)